

Den enes bröd, den andres död

- en granskning av varför svenskt avfall förgiftar utvecklingsvärlden

I västra Afrika är glädjen stor över att det finns billig hemelektronik till hands. Sedan ett tiotal år tillbaka säljs där allt fler begagnade datorer, kylskåp och teveapparater. Flera gånger i veckan kommer de i fullpackade lastfartyg från västvärlden. På soptippar i Ghana och Nigeria tronar berg av defekta svenska datorer som förgiftar marken och människorna som lever i området.

Det är förbjudet att exportera avfall till utvecklingsländer. Så har det varit i 18 år, ända sedan Baselkonventionen trädde i kraft. Då lovade världens rika länder att de skulle se till att giftigt avfall inte hamnade i fattiga delar i världen. Medborgarnas attityder skulle påverkas och brottslighet motverkas.

Idag kan vi konstatera att Sverige inte håller vad landet en gång lovade. Arbetet mot skrotexporter hänger 2010 på en handfull personer, och på flera platser i landet görs inga insatser överhuvudtaget för att förhindra förgiftning av människor i utvecklingsvärlden.

Det här är historien om hur Sverige lovade att behandla omvärlden och kommande generationer med respekt, men i två decenniers tid har gjort mycket lite.

GÖTEBORGS UNIVERSITET
JMG, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation

Examensarbete i journalistik 22,5hp – VT 2010

Lyrenäs, Anna

Zurman, Laura

Handledare: Ullastina Ewenfeldt

©2009 Basel Action Network (BAN)

På Siba i Nordstan står flera av affärskedjans nuvarande 78 mobiltelefonmodeller prydligt uppgradade på hyllorna. En symfoni av färger och former, stora pekskärmar och kameror med miljoner pixlar. Förra året köpte svenskarna rekordmånga 3,55 miljoner mobiltelefoner och under 2010 beräknas siffran bli ungefär densamma. Ozren Bobek som är butiksanställd på Siba menar att vikten av att ha det senaste inom elektronik har blivit allt större för konsumenterna.

– Grejerna håller längre än vad folk behåller dem. En teve har en uppskattad livslängd på 15 år. En dator och mobiltelefon är svårare att bedöma. Komponenterna håller ganska länge, men problemet för konsumenterna är snarare att prylarna inte är aktuella längre. På det sättet så blir prylarna gamla rätt snabbt, efter kanske ett, max två år. Sedan vill man byta.

En ung man rör sig bland kraschade datorer, mikrovågsugnar och mobiltelefoner på avfallsmarknaden Agbogbloshie i Ghana. Varken han eller någon annan här vet vilka risker de tar när de plockar isär västvärldens elektronik för hand. Allt han vet är att om han kan skilja komponenter med metaller från plasthöljet, så finns det en liten slant att tjäna. Kanske kommer hans ansikte och armar att frätas sönder av saltsyreångorna som bildas när han försöker smälta bort onödig PVC-plast genom att elda produkterna. I askan kan han sila metall från de värdelösa resterna. Marken i området har mer än 100 gånger så mycket bly, zink, koppar och tenn än vad som är normalt. Därtill finns kadmium och andra hälsovådliga ämnen i ovanligt höga, och skadliga, halter.

Greenpeace har undersökt sex områden i Ghana där återvinning och slutförvaring av hemelektronik pågår. Överallt var marken förgiftad. Vattnet som finns i närheten sprider sopbergens konsekvenser även till dem som inte jobbar där. En del av gifterna, som PCB, har kommit för att stanna. Nedbrytningstiden är lång, jämfört med ett människoliv. I Ghana kommer det ingen från kommunens miljökontor och kontrollerar om arbetsmiljön är god. På hela den afrikanska kontinenten finns ingen kontrollerad återvinningsindustri för elektronik överhuvudtaget. Afrikansk återvinning sker med den mänskliga insatsen som verktyg.

Datorer från Stockholms universitet har hittats på en soptipp i Ghana tillsammans med trasiga bildskärmar och datorer från andra europeiska företag och myndigheter. Det går i efterhand inte att säga hur de kom hit. Varje månad kommer hundratals fartygslaster till landet. Oavsett varför den begagnade hemelektroniken kommer till Västafrika så slutar den någon gång att fungera. Det finns fyra länder som kan återvinna kasserad elektronik på ett miljösäkert och effektivt sätt. Tyskland, Belgien och Kanada och Sverige. Fyra länder av alla länder i hela världen.

Femton kubikmeterstora behållare med gammal elektronik står i Högsbo i Göteborg. Hit till återvinningscentralen kommer kommunens invånare med avlagda dvd-spelare och hårtorkar. Frida Johansson som jobbar på återvinningscentralen menar att långt ifrån allt som lämnas in kan betraktas som skräp.

– Det är många som kommer hit med till exempel teveapparater och säger "jag har en fullt funktionell tjock-teve, det är dumt att slänga den, var kan jag ställa den?". Det finns ingen eftermarknad liksom. Det är inte många som köper en begagnad tjock-teve. Så mycket av det som slängs är funktionellt.

Startskottet för den svenska återvinningsindustrin kom på 80-talet när världens välfärdsländer fick upp ögonen för alla gifter och tungmetaller som fanns i sopor. Hårdare krav på återvinning ställdes. Ansvar skulle tas gentemot kommande generationer. Den nya visionen krävde modernare teknik och säkrare arbetsmiljö för den välutbildade personal som skulle lösa återvinningsproblemet. Prislappen blev hög. Så kallade toxic traders dök upp. De erbjöd sig att ta hand om det giftiga avfallet mycket billigare än västvärldens egna återvinningsindustrier. Men snart publicerades bilder på förgiftade människor och förstörd natur i Afrika och östra Europa. Industrieländernas politiker satte sig ner. Något var tvunget att göras och det på alla plan. Även medborgarnas attityder skulle påverkas. Kunskap skulle spridas om vad privat konsumtion leder till för konsekvenser. 1989 formulerades den så kallade Baselkonventionen i FN och tre år senare trädde den i kraft. Det blev olagligt att dumpa miljöfarligt avfall i utvecklingsländer. Nu skulle västvärlden ta hand om sitt eget skrot.

Förra året samlades 16,5 kilo elavfall per person in i Sverige. "Ett fantastiskt bra resultat vi är världsledande med" skriver insamlingssystemet El-kretsen i ett pressmeddelande. Högsbo återvinningscentral är en av fem återvinningscentraler i Göteborg. Varje vecka samlas totalt 45 kubikmeter elektroniskt avfall in. Tre gånger i veckan hämtas behållarna och körs de knappa 30 mil till återvinningsanläggningen i Vetlanda.

– Det kommer mer avfall hela tiden. Det är mycket hets kring elektronik, att man ska ha nya modeller och det kommer nytt hela tiden. Jag tror att det är mest en fråga om lyx. Datorerna blir förstås lite långsammare med tiden men bland mobiltelefonerna är det mycket nytt som kommer in. Eller nytt och nytt, men det är inte Nokia 3310 liksom, säger Frida Olofsson.

12 november 2009, Rotterdam

Det är tio grader och växlande molnighet. Louis van der Ploeg tittar mot containern med destination Gambia. Efter att ha passerat hamnens godsrontgen bestäms att sändningen från Sverige är värd att ge mer uppmärksamhet. Som inspektör på holländska miljödepartementet har Louis van der Ploeg makten att avgöra om containerns nästa destination blir fram eller tillbaka.

Rotterdam har Europas största hamn och varje år passerar 400 miljoner ton den nederländska storhamnen. Mycket av det gods som exporteras från EU sänds först dit för att fraktas ombord på det fartyg som ska föra godset till nya kontinenter. Nederländerna kontrollerar skrotexporter sedan 80-talet. Runt år 2000 upptäcktes grova missförhållanden

och det stod klart att landet är en central punkt för de exportörer som skickar olagligt elavfall utanför unionen. Kriminaliteten som tidigare var beroende av hamnen kartlades av polisen och i Rotterdam började ett ivrigare och mer systematiskt arbete med kontroller. Idag ses landet som ett föredöme i kampen mot skrotbrottslingarna.

van der Ploeg antecknar tiden 17:45 när han förbjuder container TCKU-9444305 att fortsätta sin resa. 19 förbjudna freonkylskåp och en oöverskådlig mängd trasigt diversebråte har nått slutstation, om än tidigare än planerat. Louis van der Ploeg fyller i protokollet som ska informera svenska Naturvårdsverket om att Sverige har en olaglig frakt ståendes i Rotterdam. Sedan är det myndighetens ansvar att avfallstransporten tas omhand på ett korrekt sätt. Snart kommer någon att få betala mycket pengar för att få sin last med EU-klassat bråte hemskickad.

Det finns en EU-förordning som förbjuder export av elektroniskt avfall till utvecklingsländer. Ansvaret för att förhindra att det sker ligger hos de länder varifrån avfallet kommer. Alla EU-länder ska se till att medborgarna kan skilja på vad som är lagligt och olagligt. Om de ändå bryter mot lagen ska det kännas. Myndigheterna ska på ett effektivt sätt kontrollera att reglerna följs. Så säger lagen, men den undersökning vi har gjort avslöjar att Sverige idag är ett tryggt land för den som vill exportera avfall. I Sverige är det länsstyrelserna och kommunerna som ska sätta stopp för avfallsexporter, men för att göra kontroller måste de misstänka att det rör sig om olagligt avfall. Därför görs nästan alla kontroller från hamnar i samarbete med Tullverket. När Tullverket fattar misstanke kring en container kontaktar de länsstyrelsen eller kommunens miljöförvaltning som då kommer och gör en så kallad tillsyn av lasten. Men på de flesta platser i landet görs inga kontroller överhuvudtaget.

Av de tillfrågade länsstyrelserna och hamn- och gränskommunerna i Sverige är det bara var femte som bedriver tillsyn. Hälften av dessa uppger att det händer sällan eller att det bara har hänt enstaka gånger. Trots att tillsynsansvaret delas är det få kommuner och länsstyrelser som samarbetar. I Kronoberg görs inga kontroller alls. På Gotland säger länsstyrelsen att de "har ett gott samarbete med den enda kommunen i länet", men varken länsstyrelsen eller kommunen gör några tillsyner. Bara tre av länsstyrelserna har personal med avsatt tid för arbetet. En av dem är Eva Gullqvist på miljöskydds enheten i Västra Götaland.

– Länsstyrelserna har mycket att göra och man måste prioritera. Jag tycker verkligen att det här är roligt och spännande men det är ju inte alla som brinner för det här som jag och har samma drivkraft. På de flesta platser i landet är risken att bli stoppad ganska liten. Det görs helt enkelt för få tillsyner.

Karl-Emil Mattsson är miljöinspektör på Göteborgs kommuns miljöförvaltning och ansvarar för kommunens kontroller av avfallsexporter. Han är medveten om att så få kommuner i landet arbetar aktivt med den här typen av tillsyn.

– Det är en jättenisch. I en liten kommun finns kanske bara en eller ett par miljöinspektörer och de måste täcka in flera områden. Dessutom har man inte så stora resurser i små kommuner. Man prioriterar annat helt enkelt. Jag tror att lösningen är att myndigheterna måste samarbeta mer. Det skulle ge effekt.

Göteborg har Nordens största hamn och där hanteras nästan 40 miljoner ton gods varje år. Karl-Emil Mattsson genomförde fyra tillsyner i hamnen under förra året.

– Vi skulle behöva bedriva tillsyn på ett effektivare sätt för att lättare identifiera transporter som kan innehålla avfall. I dag är det svårt att visa för cheferna att vi är underbemannade eftersom vi ganska sällan får information om att det skulle vara problem med en container. Det där sker på tullens initiativ. Har de till exempel en misstänkt narkotikasmuggling samma dag som de misstänker avfall i en container så är det klart att det går före.

Bara i Stockholm, Skåne och Västra Götaland sker ett aktivt arbete mot avfallsexporterna. För fem år sedan deltog länsstyrelserna i Stockholm och Västra Götaland i ett projekt för få ökad kunskap om området och utveckla samarbetet med tullen. Sedan dess arbetar man aktivt med kontroller av avfallstransporter. I Skåne startades liknande projekt strax efter årsskiftet men de uppger att deras inspektioner i stort sett bygger på inkomna tips. Kunskapen om de olagliga transporterna är låg. Likaså kännedomen om vilket ansvar ens egen myndighet har. Men även de som har kunskap prioriterar bort att kontrollera avfallsexporterna. ”Vi har diskuterat det i olika sammanhang men det finns inte med i vår verksamhetsplanering”, uppger hamnkommunen Strömstad.

I Halland ligger Kungsbacka, Varberg, Falkenberg och Halmstad som alla har viktiga hamnar. Inte i någon av städerna görs tillsyner. Liselott Johansson är miljövardshandläggare på länsstyrelsen i Halland och hon är medveten om problemet.

– Jag tror absolut att export av elskrot förekommer men tyvärr har det inte varit ett prioriterat område för oss även om det skulle behövas. Det är en svår och omfattande uppgift och det är meningen att vi ska vara bättre och Naturvårdsverket peppar oss att jobba mer med det här. Förhoppningsvis blir det så i framtiden. Eller rättare sagt det är på gång men det kan ju ta ett tag.

På Mukhtarr Jallows kontor i Skarpnäck är det ovanligt lugnt. Det är tisdag eftermiddag och igår var han på kurs. Tystnaden som bryts när telefonen plötsligt ringer är en kontrast mot hur det kan vara i tider när många vill hyra hans tjänster. Framförallt är det en kontrast mot den tid då Mukhtarr Jallow hade egen butik i Gambia. Från Sverige fraktade han ner kylskåp, möbler, kläder och teveapparater till Banjul. Det hela fungerade mycket väl tills han en dag, kort och gott, ”blev blåst” som han uttrycker det. Efter smällen

var det ingen mening att fortsätta med butiken. Idag jobbar han enbart som speditör med huvuddestination Gambia. Det är främst landsmän som hyr hans tjänster. Inte många utomstående känner till det enorma sug efter begagnad hemelektronik och bilar som finns i Västafrika.

Mellan 1995 och 2005 exporterades varken datorer eller mobiltelefoner från Sverige. Idag uppgår exporten till flera tusen ton per år. När det är bra tider skickar Mukhtarr Jallow varor i strid ström. Det kan bli tio containrar i månaden. Kunskapen om andrahandsmarknaden avgör vem som tjänar stora pengar på de kasserade produkter som västvärldens befolkning tröttnat på.

– Det har hjälpt väldigt många. Förut var det kanske tio procent gambier som hade teve. Ville man kolla på teve fick man ställa sig utanför någons fönster och kolla. Om de tröttnade drog de ner gardinen och då såg du ingenting. Idag har nästan alla teve, för nu kan man köpa en bra begagnad teve. I Sverige är man bortskämd. Det kommer plasma, så folk tänker ”jag måste ha plasma” och byter, säger Mukhtarr Jallow.

Det är nästan ett halvår sedan brevbäraren lade ett kuvert från Naturvårdsverket i brevlådan i Skarpnäck. Av brevet framgår att det är Mukhtarr Jallow, i egenskap av avsändare, som står som ansvarig för containern som står parkerad i Rotterdams hamn. Nu är det han som ska ”se till att avfallet separeras från övrigt innehåll och därefter tas omhand av godkänd anläggning”, som Naturvårdsverkets handläggare har skrivit. Det var Mukhtarr Jallows kund som hade packat containern och därmed brutit mot de kriterier som bestämmer om en vara klassas som begagnad eller om det rör sig om avfall. Men det är Mukhtarr Jallows jobb som speditör att se till att sändningen uppfyller alla krav. Nu har han brutit mot lagen.

– Jag gjorde det faktiskt omedvetet. Det är så. Jag tror att det var Rotterdam som väckte hela Sverige. Alla låg och sov. Både länsstyrelserna och vi som jobbar som speditörer. Kanske visste andra men jag hade ingen aning om de där kriterierna. Ärligt talat.

När Louis van der Ploeg stoppade Mukhtarr Jallows container i november var det inte sista gången. Skarpnäcksbon är långt ifrån den enda som exporterar via Rotterdam. Mycket av det elavfall som Nederländernas miljöinspektörer stoppat har precis som i Mukhtarr Jallows fall varit deklarerat som begagnade varor. Brittiska BBC avslöjade att tre fjärdedelar av de ”begagnade” datorer som exporterats till Nigeria är odugliga vid ankomsten.

– Det är jättstor skillnad. Skrot kanske kan finnas i Nigeria, Egypten och Ghana. Men allt vi skickar till Gambia säljs till vanligt folk som inte har råd att köpa nytt. Verksamheter som säljer skrot finns inte i Gambia. Kanske i de stora länderna som jag nämnde. Där kan det kanske finnas, säger Mukhtarr Jallow.

De senaste tre åren har det varit riskfritt att exportera elektroniskt avfall från Sverige. Håkan Frostman är gruppchef för länskriminalpolisens miljöbrottsenhet i Västra Götaland och menar att frånvaron av straff har gjort att polisen struntat i brottet.

– Det är som att gå mot röd gubbe. Vi tar inte fast någon för att den går mot röd gubbe. Visst är det förbjudet men eftersom det inte finns något straff finns det ingenting vi kan göra. Det är samma sak med export av farligt avfall. Det är dåligt att ett land inte uppdaterar vad som gäller kring någonting som är förbjudet i hela EU förrän efter tre år.

Den 12 juli 2007 ändrades namnet på den gamla EG-förordning som reglerar export av elektroniskt avfall. Vid ett sådant namnbyte måste det även göras en lagändring i den svenska miljöbalken för att straffbestämmelserna ska gälla den nya förordningen. Det gjordes inte 2007. Förklaringen var att lagstiftningen skulle ses över först, så att andra förändringar kunde göras samtidigt. Ändringarna tog nästan tre år att genomföra och fram till den 1 maj i år gick det i Sverige inte att dömas för illegal avfallsexport, trots att handlingen var olaglig. Den största risken en exportör tog var att få betala för att godset skulle tas omhand på ett riktigt sätt. Inget annat. Det är först nu som den som ertappas kan dömas till böter eller fängelse i upp till två år.

– Att polis och åklagare får större möjligheter till kontroller är positivt. Sen om det kommer att fungera avskräckande på dem som ägnar sig åt illegal export är svårt att säga och man kan bara spekulera. Men det kommer att sprida dig i de kretsarna som sysslar med det och förhoppningsvis har det en avskräckande effekt, säger Jörgen Lindberg som är miljöåklagare på Göteborgs tingsrätt.

Lagändringen innebär inte per automatik att fler beslag kommer att göras. Regeringen styr prioriteringarna hos både Tullverket och landets länsstyrelser genom regleringsbrev som kommer en gång om året. De kan sedan ändras under året, men då ska resurser tas någon annanstans ifrån. Tullverket prioriterar främst narkotika- och vapenbrott. Miljöbrottslighet ska hinnas med vid sidan av.

Våren 2008, Helsingør

Tio svenska transporter stoppas i hamnen under loppet av sex veckor. Anledningen är att lastbilarna är för tungt lastade. Vid kontroll upptäcker dansk polis totalt 28 ton blybatterier. Lastbilarna utgör tillsammans bara en liten del av det trailerflöde som går via Helsingør och alla de bilar som ligger på rätt sida viktgränsen kan passera okontrollerade. I Sverige blir det allt mer uppenbart att landet inte fullföljer sin plikt att förhindra avfallsexporter. Det finns anledning att misstänka att det i Sverige, liksom i Rotterdam, göms tusentals kilo svenskt avfall i lastbilar och containrar. När blybatterikaravanen upptäcks i Helsingør är det inte länge sedan Esbjergs kommun förbjöd en svensk elskrotslast med destination Kongo att fortsätta resan söderut.

Bly förstör njurar, nervsystem och könsorgan om det inte behandlas med varlighet och Baselkonventionen kräver därför att transport av blybatterier ska ha tillstånd av Naturvårdsverket och att Sverige aktivt ska arbeta för att upptäcka olagliga transporter. Det blir startskottet för jakten på det svenska skrot som glömts bort.

På Tullverkets kontor i Göteborg arbetar myndighetens två specialister på området avfallsexporter; Johan Rehnqvist och Martin Johansson. De har stoppat flera av de skrotfrakter som upptäckts i Sverige.

– Vi började upptäcka fler sändningar förra hösten men vi är fortfarande inne på sådana kvantiteter att vi inte kan dra några jätteslutsatser. Vi stoppade runt tjugo containrar förra året och året dessförinnan kanske en, två. Så jämfört med att stoppa i princip ingenting är det en ökning. De flesta som kontrollerats har vi ändå stoppat, säger Martin Johansson.

På Tullverket arbetar 1 100 personer med brottsbekämpning. Johan Rehnqvist och Martin Johansson är kunnigast på illegala skrotexporter. Spaningsarbetet utgår delvis från den exportdeklaration som görs av exportörer. I deklarationen anger exportören själv vad som finns i lasten och vad den är värd. Förra året gjordes nästan 1,8 miljoner exportdeklarationer hos Tullverket.

– Det är inte lätt att hitta i godset om du inte vet vad du letar efter. Att gå in i en hamn och leta på måfå, det går inte, säger Martin Johansson.

I Sverige, liksom i Nederländerna, har man märkt att ordet begagnat, kreativt brukat, används för att beskriva det mesta i exportdeklarationerna. Om exporten lämnar EU går det i efterhand inte att kontrollera om deklarationen stämde eller om innehållet fungerade. Olagliga laster har upptäckts sedan de deklarerats som till exempel oproportionerliga mängder hårtorkar för export till ett utvecklingsland.

– Folk deklarerar ju inte illegala varor, och för att det ska finnas något värde i avfall måste du ha en hel container, säger Martin Johansson.

I Ghana och Nigeria finns de två hamnar som identifierats som huvudmottagare av västerländskt skrot, men även andra länder i Västafrika är mottagare av svensk hemelektronik. Vår kartläggning visar att det handlar om stora mängder elektriska produkter med orimligt lågt deklarerat pris som sänts utomlands.

Bland annat exporterades från Sverige 2009:

- 3 000 kylskåp till Elfenbenskusten, Ghana och Gambia med ett deklarerat genomsnittsvärde mellan 44 och 650 kronor per kylskåp.
- 1 000 stationära datorer till Ghana, Elfenbenskusten och Senegal värderade till mellan 87 och 1 700 kronor per dator.

- 350 teveapparater till Ghana, Gambia och Guinea värderade till mellan 40 och 500 kronor styck.

Enligt Johan Rehnqvist på Tullverket är det en varningssignal som i många fall betyder skrot. – Jag tänker att det är avfall, skit, skräp! Det är i alla fall vad vi märkt när vi stoppat sådana sändningar. Antingen är vi bra på att välja containrar eller också så skickas det mycket, säger han.

Utvecklingsländer saknar i regel nyproduktion av datorer och mobiltelefoner. Efterfrågan på begagnad teknik är stor. Det är dessutom få människor som har råd att betala fullpris. Det är lagligt att exportera begagnade varor till utvecklingsländer, men då ska godset vara packat på ett sådant sätt att produkterna är funktionella även efter transporten. Så ser det inte ut i många fall. I stället handlar det om extremt ovarsam behandling. I en av de containrar som stoppats i Sverige var prylarna packade ”huller om buller och på ett sådant sätt att dessa riskerar att gå sönder”. En annan last var så fullpackad att inspektören hade ”svårt att komma in i containrarna utan risk för att innehållet i containrarna ramlat ut och gått sönder”. I en tredje fanns förutom teveapparater även ”en bil med diverse innehåll såsom en moped som saknar tanklock och ej var tömd på bensin, datorer, skrivare/fax m.m”. – Det är datorskärmar inslängda i en container. Opackat! Vissa saker fungerar när de kommer fram och vissa kan man ta delar från och bygga ihop en ny dator. En del kan man ta metaller ifrån, men resten kan inte tas omhand på ett bra sätt. Även det som ändå fungerar kan paja efter ett år, säger Johan Rehnqvist.

Christer Fagerhäll har två affärer i Gambia. En för begagnade och en för nya produkter. Tidigare sålde han begagnade kylskåp och teveapparater som han exporterade från Sverige men sedan han fick exporter stoppade säger han sig ha slutat med kylskåpsexporten. Det blev för dyrt att betala återtagningen av transportererna. Att han stoppades berodde dels på att två av hans kylskåp innehöll köldmedlet R12. Fagerhäll vet att köldmedlet är olagligt. Ändå fanns de i hans last. Trots att han i egenskap av företagare alltid säger sig handla med kvitton och dessutom med etablerade vitvaruförsäljare. – Ja, två stycken var R12. Av 40 stycken.

Christer Fagerhäll menar att det är smällar man får ta när man köper fyrtio kylskåp för 350 kronor styck. I Gambia uppger han att standardpriset för ett fungerande kylskåp är ungefär 800 svenska kronor och att icke fungerande varor också har ett värde i och med att de kan repareras. I stoppbeslutet av Christer Fagerhälls ena sändning står det att det fanns ”trasiga varor som klassas som farligt avfall, t. ex. kylskåp utan dörr eller sladd. I en kylmöbel hittades även två lösa kompressorer. Kylskåp är inte rengjorda och innehåller mögel.” När rören till kompressorer klipps av frigörs köldmedlet, i det här fallet ozonnedbrytande freon.

– I stället för att du slänger kylskåpet så kan du sätta på en ny kompressor. Det är också en form av recycling. Allting används en gång till. Fine, jag kan förstå att det blir problem den dagen då sakerna ska skrotas där nere men nu får de liv en gång till.

Som de aldrig får annars?

– Nej, och de här människorna har inte råd att köpa en kyl eller frys i vanliga fall. Självklart ska man inte köra med farlig gas, men att det ska vara så extremt petigt som att det saknades en sladd som i mitt fall. Jag kan tycka att det som tullen håller på med idag är trams. Jag är där nere och ser hur saker används och hade du varit där hade du också tänkt så.

Ser du inte ett problem i att varorna inte kan tas omhand när de blir skrot?

– Det är ett problem, det argumentet kan jag köpa. Förhoppningsvis om tio år så har de kommit så långt att de kan ta hand om sakerna. Samtidigt så undanhåller vi dem rätten att få ett drägligare liv i vissa fall.

Varje dag anländer 35 ton använda tv-apparater till Ghana, Nigeria och Egypten. Det angivna värdet motsvarar ungefär 280 kronor per apparat, enligt UNODC, FN:s organ för gränsöverskridande droghandel och kriminalitet. På Naturvårdsverket är uppfattningen att utvecklingsländer tar emot kvantiteter motsvarande flera gånger det egentliga behovet. Att det "bara rasar in". Om priset är tillräckligt lågt sorterar mottagarna i destinationsländerna själva ut icke fungerande från fungerande apparater för att sedan dumpa skrotet.

– Så fungerar det inte i Gambia i alla fall. Allt som kommer dit används. Hur det är i de andra länderna kan jag inte säga, men det finns inte ett stort hål där man håller saker i, säger Christer Fagerhäll.

Maj 2000, Uppsala län

Rickard och Nina Arvidsson startar en vitvarubutik i Knivsta. Den går bra. Det är mycket att göra. Som en av få aktörer i samhället är det lätt att få affärerna att rulla. Om det inte gäller nyköp så gäller det reparationer. De vitvaror som inte går att laga kör Rickard och Nina Arvidsson till återvinningscentralen.

– Innan vi var flera i butiken gjorde jag allt själv och då hann jag inte ta hand om alla vitvaror som skulle slängas på en gång. Så de stod på skrotgården som jag kallar det, berättar Rickard Arvidsson.

En dag får butiken besök av en man som undrar om det går för sig att köpa trasiga kylskåp. Så slipper Rickard Arvidsson köra skytteltrafik till soptippen. Rickard Arvidsson känner att det är något som inte stämmer. Han säger att nej, kylskåp får mannen hitta någon annanstans.

– Då började han stjäla, ha ha ha! Alltså, det här är min egen slutsats så jag kan inte uttala mig om att det *var* så här för det finns inga bevis. Det har jag lagt ihop själv. Det finns grova pengar att tjäna på att klippa av kompressorer i kylskåp och sälja.

Det går allt bättre för Rickard och Nina Arfvidsson och de anställer nya medarbetare. Avställningsplatsen för skrotskåpen är snart onödig. Med mer personal kan trafiken upp till soptippen i Knivsta gå oftare. Stölderna slutar. Istället börjar Knivstas återvinningscentral få allt oftare återkommande inbrott.

– I början tog de hela kylar och frysboxar. Sen kom en period under ett halvårs tid runt 2007-2008, som det hände var fjortonde dag att de tog sig in och klippte ur sex, åtta, tio kompressorer ur kylskåp, uppger Jörgen Johansson som jobbat på återvinningscentralen i Knivsta i flera år.

Både på återvinningscentralen och i vitvarubutiken finns idag en klar bild av vem som var skyldig. Polisen misstänker samma person men det finns inga bevis.

– Jag pratar lite med honom ibland men försöker hålla distans. Så man inte blir för bra vänner, säger Jörgen Johansson.

Skrot- och metallstölder har blivit vanligare i Sverige de senaste fem åren men i Knivsta har det lugnat ner sig. Sedan något år tillbaka har kommunen ett bevakningsbolag som åker förbi återvinningscentralen och ser till att allt är lugnt. Elavfallet förvaras nu i en säkrare behållare. På vitvarubutiken har stölderna från avställningsplatsen i stort sett upphört. Det händer oftare att någon ställer dit ett trasigt kylskåp anonymt.

– Det gör ju inte så mycket, det är värre om någon tar det. Det är faktiskt stöld. Inte för att jag bryr mig så mycket om skrotet men det ska återvinnas och stjäls det så vet man inte var det tar vägen, säger Rickard Arfvidsson.

Varje år försvinner 12 000 000 kilo elskrot i Sverige, i det som Greenpeace kallar för det dolda flödet. Vägen från förstahandskonsument till återvinning är lång och svår att kontrollera. Kedjans många länkar gör den svag för korruption och kriminalitet, enligt Interpol. Svenska hushåll kan lämna in sin uttjänta hemelektronik gratis till kommunala återvinningscentraler medan företag får betala. En del hemelektronikbutiker handlar svart med varor de egentligen borde köra till återvinningscentralen. För att garantera att allt sker inom lagens ramar måste en exportör visa upp kvitto på det som finns i lasten. Men flera personer vittnar om den svarta marknaden som lever i Sverige. En av exportörerna berättar hur de vitvarubutiker som han brukade köpa kylskåp av vägrade skriva kvitton. Det var en del av ”dealen”. Flera av våra intervjuade hemelektronikbutiker uppger att de besökts av personer som erbjudit sig att ta hand om kasserade produkter.

På Rikskriminalpolisen utreder Pia Jonsson sambanden mellan den inhemska skrotmarknaden, skrotxporter och annan brottslighet. Planeringen och logistiken som krävs

för att samla in de mängder hemelektronik som det rör sig om betyder att brottsligheten måste vara organiserad, enligt henne. Avfallsbrottslingarna jobbar i nätverk och över gränser. Det finns mycket pengar inblandade och det rör sig ibland om penningtvätt. Rikskriminalpolisen gör kontinuerligt prognoser för hur brottsligheten i landet utvecklas. I det som kallas "Problembild 2011" beskrivs miljöbrotten som ett växande problem och att hotbilden mot de personer som jobbar med att hindra skrotexport ökar.

– Jag tycker inte att det är på en oskyldig nivå när man exporterar farligt avfall till tredje världen som inte kan ta hand om det. Inte på något sätt. Det är allvarlig brottslighet eftersom det drabbar människor och miljö även om det inte drabbar människor i Sverige. Vi har även annan organiserad brottslighet kopplad till Västafrika, som narkotikasmuggling och illegal handel med olja, säger Pia Jonsson.

I "Problembild 2011" uppges också att det i Sverige finns grupperingar som tidigare sysslade med rån och narkotikasmuggling som idag är "aktiva inom skrot- och skrotbilsområdet". Då Rikskriminalpolisen arbetar med kartläggningar av den typen av brottslighet vill Pia Jonsson inte gå in på detaljnivå. Det kan förstöra brottsutredningar. Hon menar att det är dags att se allvaret i avfallsexporterna.

– Miljöbrott har den karaktären att ska du upptäcka det måste du leta efter miljöbrott. Det finns inget brottsoffer som anmäler utan du måste spana. Vi undrar också hur det kan vara lönsamt att samla upp avfall. Man ska betala bensin för att resa runt och samla upp och sen transportera det till Afrika. Det blir en omfattande kostnad och hantering, så det är något som inte stämmer där, säger hon.

D en nyproducerade hemelektronik som såldes 2007 beräknas innehålla metaller värda motsvarande 320 miljarder kronor. Det krävs total genomarbetning av ungefär två ton sten för att utvinna ett gram guld ur en guldgruva. Samma mängd, plus en rad andra användbara metaller, hittas i kretskorten från fem datorer. I utvecklingsländer kan det kosta så lite som 15 procent av det svenska priset för att återvinna en dator. Mobiltelefoner och datorer som såldes i världen under 2007 innehåller tre procent av världens guldbestand men bara fem procent av alla mobiltelefoner lämnas in till återvinning.

Elektronikföretagen måste följa det så kallade producentansvaret som innebär ett miljömässigt ägarskap. Sätts en produkt till världen ska den också hanteras korrekt efter sitt livsslut. Daniel Paska är miljöexpert på Sony Ericsson och säger att problemet är att företaget inte kan tvinga konsumenter att lämna in sina kasserade mobiltelefoner till återvinning.

– Ur ett miljöperspektiv är det klart att det är bättre att inte konsumera än att konsumera, samtidigt som det ur ett ekonomiskt perspektiv är tvärtom. De två delarna står emot varandra och man får göra det bästa av situationen. Då blir det kompromisser mellan båda delarna och det är det vi har valt att göra.

Sony Ericsson köper inte metaller direkt från gruvor utan komponenter från underleverantörer. De kan därför inte garantera var metallerna i deras produkter kommer ifrån.

– Alltså man kan aldrig garantera någonting och det är svårt att titta på ursprung av en metall. Inte ens genom en kemisk analys av metallen kan man gå tillbaka och kolla vilken gruva det kommer ifrån. Vi får lita på de avtal som vi har med underleverantörer, säger Daniel Paska.

När Sverige skrev på Baselkonventionen erkände man samtidigt att det effektivaste sättet att skydda människor och miljö från elavfallens konsekvenser är ”att reducera produktionen av detsamma till ett minimum både vad gäller kvantiteter och/eller riskpotential” som det står i konventionens inledning. Ju mindre som slängs, desto mindre är det som riskerar att hamna fel.

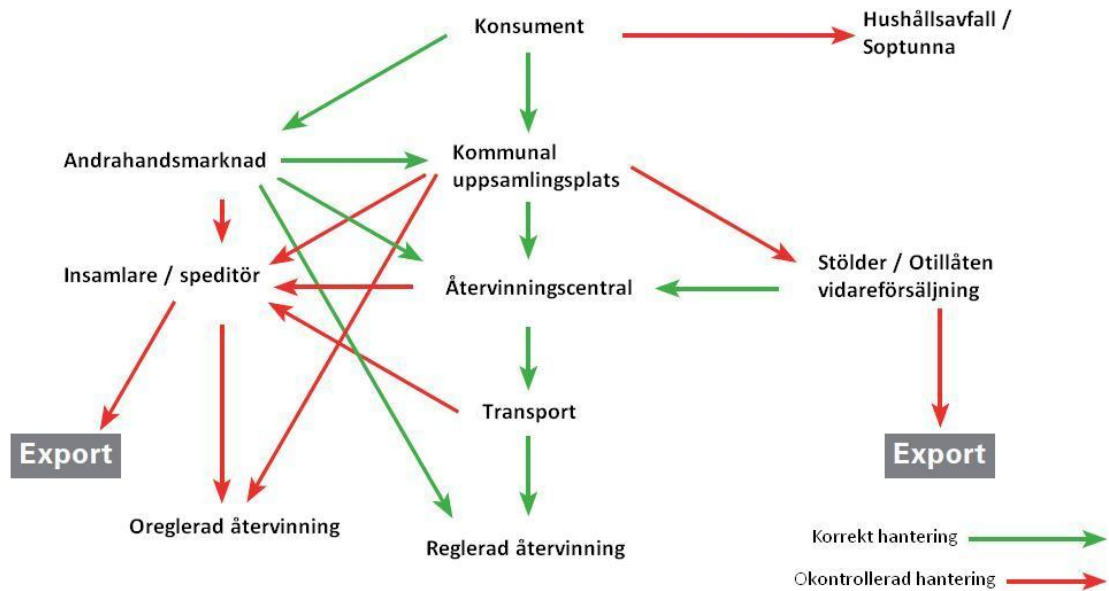
Av 2009 års lågkonjunktur märktes ingenting hos elektronikbranschen. Försäljningssiffrorna för samtliga produkter landade i nivå med föregående år. När konsumenterna måste välja mellan olika investeringar hamnar elektronik högt upp på prioriteringslistan. Utanför Siba-butiken i Nordstan hänger reklamaffischer med veckans erbjudanden. Just nu är det extra förmånligt att köpa både rakapparat, elektrisk grill, mikrovågsugn och kaffebyggare.

– Tillverkarna är med och trappar upp takten och skapar konsumenternas behov. De lever ju på detta. Se på Apple till exempel. Visst gör de bra prylar, men det är också en statusgrej. Det kommer in folk hit till butiken som har en fullt fungerande iphone i fickan men ändå vill köpa den allra senaste versionen. I slutändan handlar det om status. Det har blivit viktigare för människor, säger butiksanställda Ozren Bobek.

Den unge mannen i Ghana är på väg hem efter dagens arbete på avfallsmarknaden Agbogbloshie. Kläderna luktar fränt av rök. Kanske kommer levern eller njurarna upphöra att fungera snart. Kanske har det ofödda barnet i hans hustrus livmoder redan fått missbildningar för livet. Kanske är den unge afrikanens hjärna skadad för alltid.

En kedja av svaga länkar:

Identifierade brister i återvinningskedjan

Källa: EERA 2007, "Towards sustainable WEEE recycling"

Författarna har ordet

Vi har konstaterat att Sverige idag är bland de bästa länderna i världen på att samla in och återvinna kasserad elektronik. Det är med rak rygg och något malligt i blicken som de senaste insamlingssiffrorna presenteras varje år.

Sverige är också i absolut världsklass när det gäller generering av avfall. Tekniska prylar hinner aldrig bli gamla innan de är *för* gamla. När nästa modell lanseras är förra veckans modell passé. Att avfallsskarusellen startar i samma stund som något produceras glöms bort. Vi tycker inte att vi har gjort något fel. Bara handlat lite. Bidragit till en fungerande marknadsekonomi. För man ska ju vara duktig. Vi källsorterar. Drar strået till stacken. Tills bilder på förgiftade människor i fattiga länder dyker upp och det dåliga samvetet stillas med fadderbarn. Så länge vi slipper se "skiten" är det ingen som upprörs. Det som inte syns, finns inte.

I samma stund som Sverige skrev under Baselkonventionen för snart två decennier sedan lovade landet att förhindra att giftigt avfall skickades dit det inte kunde tas omhand. Tredje världen skulle inte längre behöva vara dumpningsplatsen för välfärdsländernas farliga sopor. Nästan tjugo år senare har inte mycket hänt. Giftet som tidigare låg i dödskallemarkerade tunnor är idag förklätt som våra gamla datorer och dvd-spelare. De eldas över öppen eld på sopbergen i utvecklingsländer och förgiftar naturen och människorna där.

Den olagliga exporten av svenskt elskrot är en lång kedja av svaga länkar. Det saknas *en* egentlig syndabock. Att brottet precis har blivit straffbart är bara ett av alla symptom på den politiska arrogans som förpestat området i många år. Att Sveriges myndigheter idag ligger långt efter andra europeiska länder vad gäller bekämpning av skrotexport är inte ett fristående fenomen utan ytterligare en artefakt på den bekvämlighet som slagit rot i det svenska samhället.

Varje år strömmar enorma mängder elektroniskt avfall ut ur Sverige medan de ansvariga tittar på. Eller tittar bort. Kanske för att de inte vet bättre. Kanske för att de inte har tid att titta. Vad vår granskning visar är att handlingskraften är liten och kunskapsluckorna stora hos de ansvariga. Ibland finns viljan men den räcker inte alltid hela vägen.

Framförallt rycker vi konsumenter på axlarna. Trots att det i slutändan är *våra* defekta apparater det handlar om. Det slit-och-slängbeteende vi anammat utan att blinka leder till att vi långsamt håller på att förgifta delar av världen.

När Baselkonventionen undertecknades skulle attityder gällande de konsekvenser vår konsumtion leder till angripas. Myndigheter och lagar i all ära, men det som i slutändan skulle göra den största skillnaden är en förändring av våra vanor. Den utvecklingen har gått precis åt andra hållet. Nu, mer än någonsin, måste världens välfärdsländer skära ner i sin lyxkonsumtion. Det vet vi om. Men så långt är vi nog inte beredda att anstränga oss.

Metodrapport

Inledning

1992 träder Baselkonventionen i kraft. Den ska säkerställa att västvärlden tar sitt ansvar när den alstrar och kasserar modern elektronik. Valfärdsländerna ska se till att farliga kemikalier inte hamnar på olämpliga ställen men också påverka medborgarnas attityd gentemot konsumtionen och dess konsekvenser.

De senaste två åren har det då och då dykt upp bilder från soptippar i Kina, Ghana, och Nigeria där oskyddade barn används som instrument i en vidrig återvinningsindustri. Eldades kasserade datorer för att komma åt små mängder metaller förgiftas de som jobbar på tippen, men också marken, vattnet och därigenom människorna som lever där. På hela kontinenten Afrika finns knappt någon egen produktion av hemelektronik, som teveapparater och datorer. Det som eldas i Ghana är ditskickat från västvärlden. Strömmen accelererar allt eftersom konsumtionen av hemelektronik ökar i västvärlden. Sverige är ett land där livstiden mellan ett köp och nästa har blivit allt kortare. Sverige är också ett av de länder vars produkter identifierats på soptippar i Västafrika.

Svensk journalistik lider underskott på övergripande skeenden och sammanhang, särskilt när det handlar om problem som vi inte känner konsekvenserna av varje dag och därför är historien om svensk avfallsarrogans något som varje medborgare borde läsa.

Det vi vill belysa är *hur* det går till när skrotet hamnar där.

Bakgrund

Export av uttjänt elektronik är ett relativt nytt område, då företeelsen har sin grund i att västvärldens konsumtion ökat lavinartat ungefär sedan mobiltelefoner och internet trädde in på marknaden.

På myndighetsnivå har det skrivits rapporter, men eftersom företeelsen är relativt okänd, sträcker sig över landsgränser och längre tidsperioder passar det inte in i nyhetsmallen.

Tidningar, radio och TV slår då och då på stora miljötrumman med uppslag om växthuseffekten eller liknande. Miljöjournalistik som genre har dock ingen kontinuerlig bevakning. Det verkar som att ämnet är för jobbigt att uthärda. Konsekvenserna är för ödesdigra och förmodligen anser läsarna att det inte är tillräckligt spännande.

Det som ändå har berört vårt ämne i media har mestadels handlat om *att* avfall hamnar i u-länder och att barn eldar datorer på sopbergen. Inte så mycket om hur eller varför avfallet hamnar där. Det mesta vi har hittat publicerades under 2008 och 2009 men det senaste halvåret har uppmärksamheten varit liten.

2005 uppmärksammade Ekot att företag tjänar mycket pengar på den olagliga exporten samt att Tullverket handlost tittar på medan avfall exporteras. Det var inga avslöjanden utan mest reportage om ett EU-projekt. Under 2009 gjordes andra inslag om export- och tillsynsproblemet.

Sveriges radios program Klotet lät svenska gymnasieelever se vad som händer med deras använda datorer i reportaget "Vart tar svenskt dataskrot vägen?" i november 2009.

Samma år sände Studio ett Nils Horners reportage "Ett berg av sopor" den 10 november.

Mattias Hagberg följde sitt eget avfall ner till Ghana i reportage som publicerats i Svenska Dagbladet och boken "Skräp" under 2008.

Greenpeace avslöjade i februari 2009 tillsammans med Sky television hur brittiska datorer och teveapparater hamnar i Nigeria.

Norska teveprogrammet Förbrukeringsinspektörerna skildrade mobilinvasionen i den kinesiska staden Guiyu, där bland annat svensksålda mobiltelefoner hittas på soptippen 2009.

Det har också uppmärksammats att den nya lagen som gör det straffbart att försöka exportera elavfall ska komma, men i relativt liten skala. Ekot rapporterade om det den 15 och 17 maj, samt 29 oktober 2009. Alla inslag gjordes av Ingrid Gustavsson.

Två artiklar i Miljöaktuellt tar sig an ekonomin i avfallsexporten samt hur skrotdumpning göms i svensk export:

Klefbom, Erik : "Ökad export kan dölja dumpning" (april 2009)

Röhne, Jon : "Illegala sopor - extremt lukrativ bransch" (juni 2009)

Ordfront magasin hade vintern 2010 ett reportage om de stora avfallsexporterna som går till u-länder samt en intervju med en person som blivit stoppad i Göteborgs hamn.

Då insatser mot brottet också är något relativt nytt har det inte funnits något större underlag för att kartlägga vilka det är som är brottslingarna, vilket förmodligen har gjort att även kriminaliteten som göms i avfallsexporten gått obemärkt förbi. Dessutom är miljöbrott för omfattande och abstrakta. Det finns på svensk mark få brottsoffer och den caseberoende journalistiken får svårt att greppa om ämnet.

Metod och teori

I bakgrundsarbetet hittade vi en rad rapporter, både på internationell och på svensk nivå, som beskriver att många länder arbetar ineffektivt med frågan, trots att EU har gemensam lagstiftning som ska säkra kvaliteten. Bland annat gjorde Naturvårdsverket en undersökning av hur några av Sveriges länsstyrelser och kommuner som arbetar med tillsyner. I rapporten framkom att det var få, men eftersom rapporten publicerades 2009 och dessutom inte byggde på en total kartläggning ville vi få en dagsaktuell och mer omfattande undersökning.

För att få överblick och skapa sammanhang behövde vi kartlägga vilka aktörer som agerar i avfallskarusellen i Sverige för att sedan undersöka vad de gör/inte gör och om det är bra eller dåligt. Aktörerna identifierades till:

a) nationella: Tullverket, Naturvårdsverket, Rikskriminalpolisen

b) regionala: länsstyrelserna, kommunernas miljökontor

c) privata: exportörer, producenter, återförsäljare

I rapporter framkom att avfallshandel har kopplingar till grövre brottslighet men att det sedan juli 2007 inte har funnits någon straffskala till brottet i Sverige. Alltså fanns det inga brottsutredningar med förundersökningsmaterial eller domar att läsa.

Däremot rapporteras utlandsstoppade svenska exportertill Naturvårdsverket. Spontan inrapportering från svenska kommuner och länsstyrelser sker också. Vårt underlag för att få en bild av vilka det är som transporterar avfall skulle således gå att hitta hos dem.

Tidigare nämnda enkät skulle ge kompletterande svar utifall att kommuner eller länsstyrelser satt stopp för en export men inte rapporterat till Naturvårdsverket. Utifrån målen skulle vi ha exportörer att researcha.

I ovan nämnda rapporter skrevs också om kedjan från användare till olaglig export och var de svaga länkarna finns. Eventuella aktörer att titta närmare på utifrån det var främst andrahandshandlare men också reparatörer, transportörer, inbrott vid återvinningscentraler och andra ställen med skrot. Här tänkte vi oss hitta case men funderade också på hur om det fanns något mer systematisk metod för kartläggning.

Rapporterna nämnde också återkommande att mycket av det illegala avfallet fraktas som andrahandsgods och vi behövde ha reda på exportstatistik.

Sammanfattat skulle vår undersökning resultera i

- a) Kartläggning av hur svenska myndigheter arbetar med frågan och var det brister
- b) Kartläggning av exportörerna
- c) Siffror på hur mycket begagnade produkter som skickas till utvecklingsländer

Syfte och frågeställningar

Det är alltså ingen hemlighet *att* svenskt elskrot går på export till utvecklingsländer, men få vet *hur* det går till och det är där fokus med vårt arbete ligger.

Frågor vi ställde oss när vi gick in i arbetet var:

Vad är det som händer i Sverige?

Vilka är det som exporterar skrot och varför gör de det?

Varför stoppas inte fler?

Vad ser polisen?

Det har, så vitt vi vet, inte tagits något helhetsgrepp på problematiken. Anledningen är förmodligen att konsekvenserna syns i utvecklingsländer, samt att det är västvärldens materiella levnadsstandard som är källan till problemet.

Vår journalistiska ambition var att belysa vad det är som händer i Sverige; från myndighetsnivå till de som exporterar.

Vi ville ha det moderna konsumtionssamhället som utgångspunkt i historien om avfallet.

Vi ville kartlägga hur Sverige arbetar för att motverka avfallsexporterna.

Vi ville förklara vilka det är som exporterar avfall och vad som driver dem.

Vi ville belysa hur de olika delarna hänger samman i ett kretslopp där industriländernas bekvämlighet blir utvecklingsländernas lidande.

Material och metodanvändning

Enkät

Kartläggningen av hur de ansvariga svenska tillsynsmyndigheterna arbetar skulle göras med en enkät. Bäst för svarsfrekvensen vore förmodligen att ringa runt. Då skulle också eventuella missförstånd undvikas, genom direktkontakten. Sedan listan över berörda kommuner och länsstyrelser var sammanställd skickades ändå enkäten ut via e-post, då det sammanlagda antalet tillfrågade var 94 stycken. Det blev också enkelt att systematisera de redan nedskrivna svaren i en tabell.

Kartläggningen skulle innehålla alla kommuner med teoretisk möjlighet till export, det vill säga hamn- och gränskommuner. Transportgruppen hade en lista med samtliga hamnkommuner och gränskommunerna tog vi reda på genom att helt enkelt följa svenska rikets gräns på en karta.

Kontaktuppgifterna hittades sedan via varje kommuns hemsida. Länsstyrelserna var också en del av urvalet men listan med deras kontaktuppgifter var betydligt enklare att sammanställa då länsstyrelsens hemsida har alla e-postadresser samlade på en sida. Därefter gick ett mejl iväg till alla identifierade parter.

Ett problem med enkäten var att svaren kom väldigt oregelbundet och att vi inte visste vilken svarsfrekvens det går att förvänta sig av en e-postenkät. Efter en månad skickades en påminnelse ut till de som inte redan svarat och därefter ansåg vi att antalet svar var tillräckliga.

Svarfrekvensen blev:

Hamnkommuner, 29 av 49: 59,2 %

Gränskommuner, 19 av 24: 79,2 %

Länsstyrelserna, 18 av 21: 85,7 %

Sammanlagt kommuner, 48 av 73: 65,8 %

Summa alla, 66 av 94: 70,2 %

Därutöver gjordes djupare intervjuer med anställda på länsstyrelserna i Västra Götaland och Halland samt Göteborgs kommun för att höra mer utvecklade resonemang kring det vi kunde se i enkätsvaren.

Exportörer

Ambitionen på exportörnivå var dels att få en överblick över vilka det är som exporterar avfall men också att hitta de skurkar med kopplingar till grövre kriminalitet som Rikskriminalpolisen vet mer om.

Problemet med Rikskrim är att de jobbar på så kallad underrättelsenivå och att materialet är "känsligt för brottsutredningar". Därmed är de ovilliga att släppa ifrån sig information, även om vi behövde tips för att snabbare hitta kriminella element att undersöka.

Eftersom brottet inte haft en straffskala förrän 1 maj finns det inga brottsutredningar att få ut. Ingen åklagare har drivit något mål och det finns inget förundersökningsmaterial. Det närmaste var en dom från hovrätten som rörde skrotningspremie som blivit utbetalad varpå den dömda ändå hade exporterat skrotbilarna. Vi gick aldrig på det spåret då det kändes lite avlägset det vi höll på med för tillfället. Åklagare vi pratat med hade heller inte mycket att komma med. Det finns inga brottsmål eftersom varit i stort sett omöjligt att döma någon för brottet.

Hos Naturvårdsverket fanns beslut på allt som stoppats av utländska myndigheter och även en del inrapportering från svenska kommuner och länsstyrelser. Enkätsvaren gav ett par kommuner som tydligen stoppat exportörer utan att rapportera till Naturvårdsverket varpå även de handlingarna kunde begäras ut. Det här gav en, om än inte garanterat fullständig, lista över vilka som åkt fast de senaste tre åren. Exportörerna sammanställdes i en tabell med bland annat destinationsland, vad godset var deklarerat som och vad det egentligen innehöll.

Eftersom både muntliga och skriftliga källor uppgett att all export inte handlar om okunnighet gjordes flera försök att hitta aktiva brottslingar.

En kartläggning som Stockholms stad gjorde 2006 identifierade misstänkta fifflore då de jobbade som avfallstransportörer men utan det tillstånd som krävs från myndigheterna. Rapporten gav upphov till att vi sammanställde en lista över hemelektronik- och reparationsfirmor i Göteborg för att se vilken koll de hade på transportregler etc. Efter en förmiddags rundringning förstod vi att reglerna var snårigare än vi trott, då transporttillstånd bara krävdes vid större kvantiteter. Dock gav den muntliga kontakten med hemelektronikfirmorna, främst de av mindre slag, input i vad de upplevt för fifflore och vilka slags rykten de hört. Det undersökningen skulle ge från början gav den dock inte.

Fler av intervjuade personer, t ex Martin Johansson och Pia Jonsson, har fått säga vad de tyckte att vi skulle kolla närmare på. Deras idéer, samt egna uppkomna, har också arbetats på:

- a) Sammanställning av listor på företag som enligt verksamhetsbeskrivningen sysslar med elektronikexport till Afrika
- b) Kontakt med skrothandlare för att få skvaller från insidan, men antingen har de inte vetat någonting eller också undanhållit information
- c) Fiskning efter oseriösa avfallshandlare via Blocket och Flashback men utan något vidare resultat
- d) Blev medlem i Lastbryggan, ett internetcommunity för fartygsanställda och letade efter någon som visste mer om vilka som är systematiska skurkar på plats utomlands. Också detta utan resultat
- e) Letade igenom annonssidorna i två veckors GöteborgsPosten för att hitta någon som erbjuder sig att hämta eller köpa kasserade vit- eller brunvaror. Hittade inget
- f) Någon sa att en ledstjärna i letandet efter kriminella är att kolla på mottagaren av avfallet. Därför kontaktades svenska ambassaden i Nigeria och Ghana för en lista på företag som är svenska eller har en koppling till Sverige. Tullverket gör i princip inga sökningar i sin databas. I ett par av besluten från Naturvårdsverket stod mottagare i en bilaga, men i den ena var det samma som exportören och i den andra var det en privatperson bördig från landet. Hade de utländska stopprotokollen funnits bifogade i fler är det möjligt att något svar funnits där, men nu var det alltså inte så.

Det vi i slutändan hade att gå vidare på var listan med de som verkligen har stoppats. Ett urval av personerna listades för vidare koll. Några av personerna förekom flera gånger och andra kändes, enligt det som framkom i handlingarna från Naturvårdsverket, som potentiella skurkar.

Eftersom Rikskriminalen nämnde kopplingar till ligor som tidigare sysslat med rån och narkotikasmuggling konsulterades ett par svenska kriminaljournalister för att se om de visste något. Matti Larsson (författare till Svensk maffia och chefredaktör på nyhetsbyrån Sirén) kollade i sina register efter de personnummer han blev tillskickad men hittade inget förutom skulder på ett av företagen.

En mindre research på de utvalda visade hur deras företagshistorik såg ut och med hjälp av Kronofogden kunde vi se skuldhistoriken hos företaget som Matti Larsson också delat med sig av.

Bokföringshistoriken hämtade hos Skatteverket, för att underlätta en koll hos landets tingsrätter men inte heller där nappade det. Här skulle vi ha kunnat gå vidare med att ringa till alla tingsrätter i hela landet, eftersom brotten ärendeförs där brottet begås. Efter överväganden ansåg vi att det var för tidskrävande.

Fyra av de stoppade exportörerna kontaktades per telefon för intervjuer angående deras stoppade laster. Tre av dem valdes för att de blivit stoppade upprepade gånger och den fjärde var mannen bakom det skuldsatta företaget. De torde således ha incitament till att tjäna mycket pengar fort. Skuldsättning skulle också vara en indikation på att företaget sysslar med skumraskaffärer.

En miss med intervjuerna var förhoppningen att intervjuad person ska bryta ihop och erkänna sina skurkaktigheter, alternativt tjalla på andra. Känslan var istället av ett par av intervjuerna att brottet begåtts på grund av okunnighet om att det är olagligt att exportera begagnade varor/skrot på det viset. En tredje lät så oskyldig och förvånad att han förmodligen var skyldig, men bristen på förundersökningar gjorde det svårt att motbevisa hans intentioner.

En av de första två berättade dock att han aldrig fick kvitton när han köpte kasserade kylskåp från vitvaruhandlare men han ville inte ange några namn för att han lagt ner sin verksamhet och inte ville skapa några problem. Han fick dock mobilnummer, utifall att han skulle ångra sig.

Då brottsligheten är gränsöverskridande har även utländska instanser kontaktats med frågor om deras perspektiv på ämnet och även frågor om kriminalitet. Bland annat kontaktades Interpol, som inte var till så stor hjälp. Dessutom sitter Pia Jonsson med i en miljöbrottskommitté och är insatt på deras arbete. Någon som däremot var till mycket större hjälp var Carl Hujibregts på holländska miljödepartementet.

Exportstatistik

Eftersom mycket av avfallet enligt skriftliga och muntliga källor finns gömt bland gods deklarerat som begagnat var det relevant att ta fram siffror på hur mycket andrahands gods som exporterades under 2009. Året valdes för att det var under den hösten som Tullverket började mer aktivt med att leta efter potentiella avfallsexporter. Att det finns exportstatistik med vikt, antal och deklarerat värde stod i Swedwatches rapport "Out of control".

På Statistiska centralbyrån var de mycket hjälpsamma och förklarade att alla kan göra utdrag ur statistiken bara man vet vad man letar efter. Nyckeln fanns i EU:s Instrastat-register för året i fråga. Intrastat är en lista med åttasiffriga så kallade KN-nummer som beskriver olika varor i detalj, för att kunna föra exportstatistik.

Koderna som statistikutdraget gjordes på valdes med hjälp av en guide som förklarade vilka produkter som ingick i vartdera numret och länderna valdes i första hand efter de länder som pekats ut som typiska avfallsdestinationer i rapporter. För att inte missa något gjordes en utökad sökning med alla länder längs den västafrikanska kusten (se källförteckningen).

Perspektiv på arbetet

Efter att den ursprungliga tredje gruppmedlemmen sålt in idén om elavfall till gruppen började en

väldigt hetsig insamling av alla rapporter som fanns publicerade. Ämnet var för övriga två helt okänt så det fanns en del att ta igen. Sedan det också handlar om gränsöverskridande brottslighet behövde även lämpliga internationella aktörer identifieras. Med tanke på att Baselkonventionen gäller 173 länder och EU:s lagstiftning gäller 27 länder fanns en del att sälla i. Den här fasen tog förmodligen onödigt mycket tid i anspråk.

Kunskapen om kriminaliteten är liten på alla håll i samhället och när det saknas mycket rena fakta blir det lätt att gå i någons intressefälla.

Något som kan ha minskat effektiviteten i arbetet är att vi satte igång med att ringa till folk innan vi hade läst in oss särskilt mycket på ämnet. Det var negativt, då intervjupersoner har fått ta mycket tid för att förklara rena fakta men också positivt då de i egenskap av experter haft egna idéer om var man kan titta. Å ena sidan kanske det hade varit bra att ha en vecka med endast inläsning, för att hela arbetsgruppen skulle vara på samma nivå. Å andra sidan kanske det går snabbare att få en uppfattning om vad problemet verkligen är när du pratar med inblandade.

Det som allra mest stört arbetet är att gruppen visste väldigt lite om ämnet från början. Det har gjorts journalistik på det innan och med det köttet på benen hade vi kanske kunnat välja en annan inriktning. Samtidigt hade det varit svårt att veta vad "grejen" var utan att ta reda på hur det fungerar på alla områden som berörs.

Gruppen bestod till en början av tre personer, men sedan personen med ursprungsidén fått jobb fick resten fortsätta på egen hand. I det läget upptäcktes att gruppen jobbat för individuellt och inte visste exakt vad de andra höll på med. Efter avhoppet fungerade gruppen bättre som enhet men efter en något slarvig överlämning av tredjepersonens research tappades en del trådar, personer och framförallt kunskap som restgruppen fick ta fram på egen hand. Dubbelarbete med andra ord. Onödigt, men med lärpengen att en ordentlig överlämning är lite av en nyckel när arbete ska färdigställas av annan än den som påbörjade.

Att vi inte hittade någon "skurk" beror i första hand på att vi inte hade något tips att gå på utan var mer ett rotande i jakten på något ont. Förvisso inkom tips från olika personer, till exempel berättade en man på en reparationsfirma att återvinningsföretaget Renova tidigare haft fuffens för sig. Han vill dock inte gå in på det mer men gav mobilnumret till en Hans som skulle veta mer, med brasklappen att Hans idag har någon slags intresseposition och kanske inte skulle vilja snacka. Hans visste inget, eller ville inget säga. Vi trodde också att någon privatperson, ett företag, en ilsk konkurrent eller skvallrig myndighet skulle stå tillhanda med *någon liten ynka* information som vi skulle kunna gå vidare på. Det hände inte och därför är resultatet skurklöst. Veckan innan deadline råkade en intervjuad person dock tipsa om var det är lätt att stjäla skrotade vitvaror och det är förmodligen ett sätt att gå vidare för att hitta skrottjuvar. För den som har tid att sätta sig och vänta på natten i bästa UG-stil.

Vi valde att presentera vårt arbete skriftligt, dels för att bakgrundsresearchen tog lång tid och dels för att vi länge inte visste vad själva "grejen" med arbetet var. Många intervjupersoner sitter på spridda platser i landet, så sett till hur mycket tid vi hade att samla in de bärande intervjuerna är det ett rimligt val. Det fanns varken tid eller ekonomi att samla in intervjuerna på ett snyggt sätt för etermedia.

Källkritik

Enkäten

Frågorna som skickades ut känns även i efterhand som rimliga. Vad det verkar, om man tittar på svaren, har de allra flesta uppfattat frågorna rätt och ofta gett användbara svar. Svarsfrekvensen är också mycket bra, förutom för hamnkommunerna (ca 59 %). Därför kan siffrorna kanske inte användas enbart på hamnkommunerna, men sammanslaget är svaren tillräckligt många för att kunna uttala sig. De kommuner som däremot inte svarat är svårare att uttala sig om och eftersom ingen uppföljning gjordes hos de som aldrig svarade går det inte att med hundra procents säkerhet säga att vi inte missade någon stoppad export där. Det torde rimligen inte vara något problem då syftet med de offentliga handlingarna aldrig var att visa en exakt bild, särskilt som det kan droppa in nya stopp i skrivande stund. Andra myndigheter som kontaktades sa också att de enda som gör något aktivt är Skåne, Stockholm och Göteborg. Missades något är det med största sannolikhet ringa.

Siffror

I rapporter dyker mycket siffror upp. Att bedöma siffrornas trovärdighet är svårt, delvis för att det rör sig om så höga tal att det knappt går att få ett grepp om men också för att mycket är uppskattningar. Det är som privatperson i Sverige svårt att kontrollera en siffra uppskattad av Greenpeace international. Vi har därför satsat på att ta fram så mycket eget material som möjligt och bara i enstaka fall använda siffror som inte gått att kontrollera. I avvägningen försökte vi väga i källans intresse av att sprida en felaktig siffra. Beslutet togs också att då så mycket av vårt ämne sker i det dolda är siffrorna exempel på något som de facto sker. Vi vet att det sker och då är det kanske bättre med en siffra som en relativt trovärdig intresseorganisation har räknat ut än att skriva "mycket".

Rapporter

Ett par av de mest relevanta rapporterna är skriva av intresseorganisationer som Greenpeace och Swedwatch. Dessa kan rimligen tänkas publicera endast det som gagnar deras arbete. I avvägningen här har deras eventuella vinst fått vägas mot nytta av att kunskap om ämnet sprids.

Brottsligheten är gränsöverskridande så det finns en del samarbete på området. Det har därför varit ett problem att hitta fristående rapporter, som inte bygger på det andra skrivit i sina rapporter. En del av del material har därför lästs i onödan, sedan det visat sig mest referera till andra. Många gånger har information i rapporter tagits från någon annan rapport och ursprungskällan har letats upp för att se vad som faktiskt stod.

Exportstatistik

Ett källkritiskt problem här är att exportdeklarationerna, på vilken exportstatistiken bygger, matas in manuellt och den mänskliga faktorn kan ge felaktiga siffror i statistiken. Det vi missar i sökningarna är också allt det som exporteras under falsk flagg. Sedan det saknas möjlighet att gå in i efterhand och kontrollera om deklarationen stämde kan vi inte säga exakt vad sändningarna innehöll. Det finns en risk att all den exportstatistik vi tog ut, faktiskt var lagliga sändningar. Vi har ändå valt att publicera siffrorna sedan Tullverkets Johan Rehnqvist, som får ses som en expert på området, berättade om sin erfarenhet av den typen av sändningar.

Muntliga källor

Det stora problemet med exportörernas historier är att det inte finns något att kontrollera deras

historier med. Vi hamnar så att säga i en rävsax där vi får väga deras trovärdighet mot deras position. Då deras brott inte tagits upp av åklagare finns inget att gå vidare med. Deras historier har därför använts i huvudsak för att ge deras bild av vad det var som hände.

I övrigt kan intervjuade personer med all sannolikhet räknas som trovärdiga, vilket förmodligen har berott på att ingen har känt sig påhoppad. Det kan också vara ett tecken på att vi inte varit tillräckligt hårda mot de instanser, alltså länsstyrelser och kommuner, som inte gör de kontroller de ska. De skyller på att de varken har resurser eller kunskap och att det måste komma ovanifrån.

Målgrupp

Vårt material som det är presenterat här har en ickekommersiell form, så vi har inte fördjupat oss särskilt i tänkt publicering för exjobbet i sin helhet.

Längden går egentligen bara in i Filter men texten saknar förmodligen allt annat som Filter kräver av en text. Kanske går det att använda delar av researchen för att skriva kortare artiklar, som till exempel en fördjupande nyhet om vår undersökning till Miljöaktuellt, eller en essä om den arroganta miljöpolitiken till Arena. En essä av det slaget skulle också kunna säljas till Svenska Dagbladets "Under strecket". I övrigt borde det finnas annan fack- och organisationspress som skulle köpa. Vi har dock inte lagt någon emfas för att leta, då arbetet in på sluttampen var intensivt.

Bildrättigheter

Bilden på framsidan är tagen från Basel action networks hemsida (<http://www.ban.org>). Det är okej att publicera deras bilder enstaka gånger så länge som det anges varifrån bilderna kommer.

Arbetsfördelning

Gemensamt:

Insamling av bakgrundsmaterial
Bakgrundsintervju med Eva Gullqvist
Bakgrundsintervju med Olof Kristensson
Insamling av elektronikbranschens statistik
Enkätfrågor
Rundringning till hemelektronikbutiker och -
reparatörer i Göteborgsområdet
Urval av enkätresultat
Metod
Textskrivning, arbetsdelat i ämnen

Sammanställning och systematisering av
enkätsvar
Huvudansvar för elektronikbranschen,
konsumtion och försäljningssiffror

Intervjuer:

Eva Gullqvist
Karl-Emil Mattsson (inspelad)
Håkan Frostman
Jörgen Lindberg
Liselott Johansson
Ozren Bobek

Laura Zurman:

Huvudansvar för enkät av tillsyner i Sverige:
Utformningen av enkät
Utskickning av enkät
Insamling av enkätsvar
Uppföljning av enkät till dem som inte svarade
första gången

Bakgrundssamtal:
Ylva Bjurström
Martin Stockfors
Martin Johansson
Jon Engström

Anna Lyrenäs:

Huvudansvar för kriminalitet, exportörer, återvinning och ekonomin bakom exporterna
Insamling av stoppade exportörer som inkommit till Naturvårdsverket
Sammanställning och systematisering av stoppade exportörer
Kontroll av skulder och företagshistorik hos ett urval av stoppade exportörer
Urval i Intrastats register
Utdrag ur samt sammanställning av SCB:s exportstatistik för 2009
Övrigt skurklettande, nämnt under metod och materialanvändning
Fördjupning i Baselkonventionen
Fördjupning i vad som händer i Västafrika

Intervjuer:

Daniel Paska (inspelad)
Åke Thelander (inspelad)
Ibrahim Ajami (inspelad)
Mukhtarr Jallow (inspelad)
Christer Fagerhäll (inspelad)
Frida Olofsson (inspelad)
Martin Johansson (inspelad)
Johan Rehnqvist
Pia Jonsson (inspelad)
Jörgen Johansson
Ulrika Hagelin (inspelad)
Rickard Arfvidsson

Bakgrundssamtal:

Niki Ekman
Varg Gyllander
Tomas Carlsson
Eva Gullqvist

Per Nygren

Sven-Arne Bimstrand

Ulrika Eliasson

Jon Engström

Ulrika Ehrensvärd

Gunnar Grönkvist

Mattias Hagberg

Richard Haltell

Ingela Hiltula

Johan Lundberg

Åsa Marklund

Nanna Spett

Maria Ås

Leif Johansson

Lovisa Wassbäck

Anonym egenföretagare i Göteborg

Information via mailkorrespondens:

Matti Larsson

Carl Hujibregts

Micke Asklander

Efraim Gómez

Emile Lindemulder

Stanley-Owusu Naa Amorkor

Ingegerd Svantesson

Thomas Palmberg

Thierry van Kerckhoven

Källförteckning

Muntliga källor, citerade (alla kontakttillfällen, även ociterade)

Ajami Ibrahim, exportör, 0736 534160

2010-05-03

Arfvidsson Rickard, Knivsta hushållsservice, 018 38 00 90 / 0705 571833

2010-04-29

Bobek Ozren , butiksanställd SIBA Nordsan

2010-04-28

Fagerhäll Anders, exportör, 08 588 90600

2010-05-03

Frostman Håkan, Länskriminalpolisen Västra Götaland, 070 248 56 10

2010-04-29

Gullqvist Eva, Länsstyrelsen Västra Götaland, 031 605 213 / 0736 60 52 13

2010-03-17

2010-04-28

Hagelin Ulrika, Naturvårdsverket, 08 698 1427

2010-03-19

2010-03-22 (mail)

2010-03-31 (mail)

2010-04-23 (mail)

2010-05-04

Jallow Mukhtarr, exportör, 08 605 3265 / 0707 306339

2010-05-04

Johansson Jörgen, Knivsta återvinningscentral, 0708 895864

2010-04-28

Johansson Liselott, Länsstyrelsen Halland, 035 13 21 44

2010-05-10

Johansson Martin, Tullverket, 031 633777

2010-03-24

2010-03-25 (mail)

Jonsson Pia, Rikskriminalpolisen, 08 401 3757 / 0708 418068

2010-03-19 (mail)

2010-03-22

2010-04-07

Lindberg Jörgen, miljöåklagare Göteborgs tingsrätt, 031 739 41 95
2010-04-29

Mattsson Karl-Emil, miljöförvaltningen Göteborgs kommun, 031 368 38 07 / 031 368 788
2010-03-22
2010-04-15
2010-04-19

Olofsson Frida, Högsbo återvinningscentral, 031 368 2700
2010-05-10

Paska Daniel, miljöexpert Sony Ericsson, 010 801 0223
2010-04-08 (mail)
2010-05-10

Rehnqvist Johan, Tullverket, 031 633766
2010-05-10

Muntliga källor, icke citerade

Asklander Micke, fartygsintresserad, micke@faktaomfartyg.se
2010-03-30 (mail)

Bimstrand Sven-Arne, Renova, 031 618000
2010-04-16

Bjurström Ylva, Länsstyrelsen Stockholm, 08 785 4035
2010-04-12

Carlsson Tomas, Hifab international, *uppringd från okänt nummer*, carlsson.orsa@telia.com
2010-04-15

Ekman Niki, Rikskriminalpolisen, 08 401 4698 / 0708 414023
2010-04-08
2010-04-14

Eliason Ulrika, Elkretsen, 08 545 21295
2010-04-07 (mail)
2010-04-27

Engström Jon, Naturvårdsverket, 08 698 11 71
2010-04-14
2010-04-21

Ehrensverd Ulrika, Miljödepartementet, 08 405 3903
2010-04-09

Gómez Efraim, svenska ambassaden Abuja Nigeria, efraim.gomez@foreign.ministry.se
2010-03-23 (mail)

Grönkvist Gunnar, Rikskriminalpolisen, 08 401 3731

2010-04-14

Gyllander Varg, Rikskriminalpolisen, 08 401 4504

2010-04-08

2010-04-13

Hagberg Mattias, journalist, 031 775 0386 / 0702 185353

2010-04-06

Haltell Richard, Finansdepartementet, 08 405 1975

2010-04-07

2010-04-07 (mail)

Hiltula Ingela, Naturvårdsverket, 08 698 1580

2010-03-13

2010-05-07

Hujibregts Carl, Nederländska miljödepartementet, carl.hujibregts@minvrom.nl

2010-04-15 (mail)

2010-05-10 (mail)

Johansson Leif, miljöåklagare Stockholm, 08 762 1157

2010-04-15

Olof Kristensson, Stena metall, 0705 133608

2010-04-15

Larsson Matti, journalist, 08 720 3117 / matti.larsson@siren.se

2010-04-19 (mail)

Lindemulder Emlie, Intelligence management and pollution crime officer, Interpol,
e.lindemulder@interpol.int

2010-03-26 (mail)

Lundberg Johan, polis, 0510 89230

2010-04-15

Marklund Åsa, Miljödepartementet, 08 405 4065

2010-03-31

Nygren Per, journalist, 031 624121

2010-04-13

Statistiska centralbyråns exportstatistikavdelning, 08 506 94972

Spett Nanna, Stockholm miljöförvaltning, 08 508 28800

2010-04-06

2010-04-06 (mail)

Stanley-Owusu Naa Amorkor, Swedish consulate Ghana, amarlaw@ighmail.com
2010-03-26 (mail)

Stockfors Martin, Länsstyrelsen Skåne, 040 252251
2010-04-12

Svantesson Ingegerd, Avfall Sverige, office@avfallsverige.se
2010-04-13 (mail)

Thelander Åke, exportör, 0705 366778
2010-05-03

Van Kerckhoven Thierry, Umicore precious metals, thierry.vankerckhoven@umicore.com
2010-05-17 (mail)

Lovisa Wassbäck, Tekniska kontoret Stockholms kommun, 08 508 46561 / 0768 250683
2010-04-14

Ås Maria, Miljödepartementet, 08 405 4781
2010-04-07

Skriftliga källor, refererade/citerade

Brigden, Kevin m.fl

"Chemical contamination at e-waste recycling and disposal sites in Accra and Korforidua, Ghana"
Augusti 2008, Greenpeace

Carney, Liz

"Nigeria fears e-waste "toxic legacy"

19 december 2006, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/6193625.stm> (2010-05-05)

Cobbing, Madeleine

"Toxic tech: Not in our backyard, uncovering the hidden flows of e-waste"

Februari 2008, Greenpeace

Hagelüken, Christian

Meskers, Christina

"Mining our computers - opportunities and challenges to recover scarce and valuable metals from end-of-life electronic devices"

2008, Umicore precious metals refining

Nordbrand, Sara

"Out of control : E-waste trade flows from the EU to developing countries"

April 2009, Swedwatch

Zonneveld, Norbert

"Towards sustainable WEEE recycling"

Januari 2007, The European electronics recyclers association (EERA)

"Baselkonventionen om kontroll av gränsöverskridande transporter och slutligt omhändertagande av farligt avfall"
SÖ 1991:21

El-kretsen
Pressinformation från 2009-10-29
http://www.el-kretsen.se/upload/Dokument/Allm%C3%A4nna%20filer/pressmeddelande_elektronik%C3%A5tervinning.pdf (2010-05-14)

Greenpeace
"Elektroniskt skräp"
<http://www.greenpeace.org/sweden/kampanjer/miljogifter/elektronik> (2010-05-08)

Naturvårdsverket
"Lagstiftning om transporter av avfall till och från Sverige"
Mars, 2010
<http://www.naturvardsverket.se/sv/Produkter-och-avfall/Avfall/Hantering-och-behandling-av-avfall/Gransoverskridande-transporter-av-avfall/Lagstiftning-om-transporter-av-avfall-till-och-fran-Sverige/> (2010-05-04)

Naturvårdsverket
"PM – presentation av vårt svar på regeringsuppdrag 4"
Februari, 2010
http://www.naturvardsverket.se/upload/30_global_meny/Yttranden/Yttranden2010/Operativ_tillsyn_brister_o_vad_man_kan_gora_at_dem/PM_redovisning_till_regeringen.pdf (2010-05-03)

Pollution crime working group
"Electronic waste and organized crime assessing the links: Phase II report"
Maj 2009, Interpol

Rikskriminalpolisen
"Problembild 2011, sekretessprövad version"

Dnr: 644-8244-09 (Naturvårdsverket)
Dnr: 562-32149-2009 (Länsstyrelsen Västra Götaland)
Dnr: 566-241-2010 (Länsstyrelsen Västra Götaland)
Dnr: 566-1968-2010 (Länsstyrelsen Västra Götaland)

Skriftliga källor, icke citerade

Andersson, Agnes
"Så kan vi stoppa olagliga transporter av avfall"
April 2010, Tillsynsnytt nummer 2 / Naturvårdsverket

Calvani, Sandro

"New trends in international crime"

Februari 2009, Unicri

http://www.unicri.it/www/staff/speeches/090211_dir.pdf (2010-05-09)

Luther, Linda

"Managing electronic waste : Problems with exporting e-waste"

Okt 2009, Congressional research service

Sandström, Henrik

"Kartläggning av elavfall, tillsynskampanj 2006"

Mars 2007, Stockholm stad miljöförvaltning

Edelmetall-service

"WEEE/återvinning av elskrot"

<http://www.adelmetaller.se/aatervinning/elektronikskrot/information-om-aatervinning-av-elektronik/> (2010-05-10)

El-kretsen

"WEEE"

April 2010, El-kretsen

http://www.elkretsen.se/templates/pages/StandardPage___372.aspx (2010-05-03)

Elektronikbranschen

"Försäljningen 2009"

Maj 2010

http://www.elektronikbranschen.se/images/301/files/Forsaljningen_2009.pdf (2010-05-13)

European environment agency (EEA)

"Waste without borders in the EU? Transboundary shipments of waste", 2009

Göteborgs Hamn

"Snabbfakta Göteborgs Hamn"

Maj 2010

<http://www.portgot.se/prod/hamnen/ghab/dalis2bs.nsf/vyPublicerade/CA2E0CC75F20BB90C125721200445DE7?OpenDocument>

Inspectorate of the ministry of housing, spatial planning and the environment (VROM)

"The clearer picture, Enforcement action in 2006 on exports of waste electrical and electronic equipment"

Mars 2007, VROM

Mobiltelebranschen (MBT)

"Mobiltelefonförsäljningen i Sverige"

Maj 2010, <http://www.mtb.se/> (2010-05-11)

Naturvårdsverket
"Avfall som förs ut olagligt ur Sverige"
Mars, 2010 Naturvårdsverket

Naturvårdsverket
"Transporter av avfall över gränserna"
2010, Naturvårdsverket

Naturvårdsverket
"Vad gäller vid export av begagnade elektroniska produkter?"
Mars, 2010
<http://www.naturvardsverket.se/sv/Produkter-och-avfall/Avfall/Hantering-och-behandling-av-avfall/Gransoverskridande-transporter-av-avfall/Vad-galler-vid-export-av-begagnade-elektroniska-produkter/> (2010-05-04)

Statistiska centralbyrån
"Intrastat KN8 2009"

Svensk författningssamling
"SFS 2010:210, Lag om ändring i miljöbalken"

Tullverket
"2009 i siffror"
2010, Tullverket

United nations environment programme
"Minimizing hazardous wastes: a simplified guide to the Basel convention"
2002, UNEP

Offentliga handlingar från Naturvårdsverket

Dnr: 566-80508-2009 (Länsstyrelsen Västra
Götaland)
Dnr: 644-7683-09 (Naturvårdsverket)
Dnr: 2009-009460-642 (Stockholms miljö- och
hälsoskyddsnämnd)
Dnr: 644-2035-09 (Naturvårdsverket)
Dnr: 644-4008-09 (Naturvårdsverket)
Dnr: 2009-001721 (Södertälje miljönämnd)
Dnr: 566-102853-2009 (LS Västra Götaland)
Dnr: 644-7463-09 (Naturvårdsverket)
Dnr: 566-108862-2009 (LS Västra Götaland)
Dnr: 566-88510-09 (LS Skåne)
Dnr: 566-109805-2009 (LS Västra Götaland)
Dnr: 566-110541-2009 (LS Västra Götaland)
Dnr: 566-314-2010 (LS Västra Götaland)

Dnr: 644-110-10 (Naturvårdsverket)
Dnr: 644-1038-10 (Naturvårdsverket)
Dnr: 566-2010-2191 (Länsstyrelsen Stockholm)
Dnr: 2010-861 (Helsingborg miljönämnd)
Dnr: 644-4908-07 (Naturvårdsverket)
Dnr: 644-0291-08 (Naturvårdsverket)
Dnr: 644-2977-08 (Naturvårdsverket)
Dnr: 644-3629-08 (Naturvårdsverket)
Dnr: 644-3633-08 (Naturvårdsverket)
Dnr: 644-3634-08 (Naturvårdsverket)
Dnr: 644-3635-08 (Naturvårdsverket)
Dnr: 644-3636-08 (Naturvårdsverket)
Dnr: 644-3638-08 (Naturvårdsverket)
Dnr: 644-3632-08 (Naturvårdsverket)
Dnr: 644-3630-08 (Naturvårdsverket)
Dnr: 644-6931-08 (Naturvårdsverket)

Övrigt

Mål nr B1273-07, dom angående Grovt bedrägeri
September 2007, Hovrätten för Västra Sverige

Kontaktuppgift till Micke Asklander, <http://www.faktaomfartyg.se> (2010-03-30)

Uppgift om Sibas mobilutbud <http://www.siba.se/Products/Section.aspx?id=3965054> (2010-05-12)

Historiska väderrapporter från
<http://www.wunderground.com> (2010-05-02)

Exportstatistik från Statistiska centralbyrån

Urval med hjälp av KN-nummer ur kapitel 84 och 85 ur "Intrastat KN8 2009" för följande länder:

Senegal	Ghana
Gambia	Togo
Guinea	Benin
Liberia	Nigeria
Elfenbenskusten	Kamerun
Sierra Leone	Egypten

Överblick av företag med export av elektronik m.m till Afrika i verksamhetsbeskrivningen Urval med hjälp av Svensk näringsgrensindelning SNI

Muntliga enkätsvar från 17 hemelektronikbutiker och –reparatörer i Göteborgsområdet
2010-04-21

Enkät utskickad 2010-03-29 till

21 länsstyrelser

49 hamnkommuner

24 gränskommuner

Svar inkomna per mail mellan 2010-03-30 och 2010-05-11 (bilaga 1 och 2)

Bild på första sidan från Basel action network (BAN)

http://ban.org/photogallery/accra_ghana_2009/pages/ghana_2009_209imp.html

Hämtad 2010-05-17

Bilaga 1 : undersökningens frågor

Till

a) enkät angående tillsyn av gränsöverskridande avfallstransporter till landets länsstyrelser

b) enkät angående tillsyn av gränsöverskridande avfallstransporter till landets gräns- och hamnkommuner

Sker gränsöverskridande transporter från ert län? I så fall, varifrån? Det kan vara t ex från hamnar eller vid landsgränser.

Gör ni tillsyner av sådana transporter? I så fall, hur ofta?

Vad har er länsstyrelse/kommun för samarbete med Tullverket?

Har er länsstyrelse/kommun personal med arbetstimmar speciellt avsatta för tillsyn av gränsöverskridande transporter? I så fall, hur många personer och arbetstimmar per år?

Bilaga 2 : Svar på enkäten

a) länsstyrelser

Län	Exportlän?	Görs tillsyner?	Samarbete med Tullen?	Tillsynspersonal?
Blekinge				
Dalarna				
Gävleborg	Ja	Nej	Nej	Nej
Gotland	Nej	Nej	Nej	Nej
Halland	Ja	Nej	Nej	Nej
Jämtland	Ja	Nej	Nej	Nej
Jönköping	Nej	Nej	Nej	Nej
Kalmar	Ja	Nej	Ja	Nej
Kronoberg	Nej	Nej	Nej	Nej
Norrbottn	Ja	Nej	Nja	Pilotstudie på gång
Skåne	Ja	Ja	Det händer	Ja
Södermanland	Ja	Nej	Nej	Nej
Stockholm	Ja	Ja	Ja	Tre stycken
Uppsala	Ja	Nej	Nej	Nej
Värmland	Ja	Nej	Nej	Nej
Västerbotten				
Västernorrland	Nej	Nej	Nej	Nej
Västmanland	Ja	Nej	Nej	Nej
Västra Götaland	Ja	Ja	Ja	Ja
Örebro	Nej	Nej	Nej	nej
Östergötland	Ja	Nej	Nej	Nej

b) hamnkommuner

Kommun	Görs tillsyner?	Samarbete med Tullen?	Tillsynspersonal?
Kramfors			
Torsås			
Piteå			
Malmö	Nej	Inte löpande	Nej
Timrå			
Falkenberg	Nja, inte riktad	Inte kontinuerligt	Nej
Norrtälje			
Gotland			
Gävle			
Ale	Ja	Nej	Nej
Göteborg	Ja	Ja	Ja
Halmstad			
Östhammar	Nej	Nej	Nej
Hudiksvall			
Helsingborg			
Örnsköldsvik	Nej	Nej	Nej
Kalmar	Bara enstaka	Nej	Nej
Karlshamn			
Karlskrona			
Lysekil			
Västerås	Sällan	Nej	Det är på gång
Köping			
Mönsterås			
Norrköping	Ibland	Ibland	Nej
Härnösand			

Oskarshamn			
Oxelösund	Nej	Nej	nej
Skellefteå	Nej	Nej	Nej
Stenungsund	Nej	Nej	nej
Stockholm	Ja	Ja	Ja
Nynäshamn	Nej	Nej	Nej
Strömstad	Nej	Nej	Nej
Sundsvall	Förekommer	Ja	Det är på gång
Söderhamn	Nej	Nej	Nej
Södertälje	Ja	Ja	Nej
Sölvesborg	Nej	Nej	Nej
Varberg	Nej	Nej	Nej
Trelleborg	Nej	Nej	Nej
Uddevalla			
Umeå	Nej	Nej	Nej
Tjörn			
Karlstad	Ja	Nej	Ja
Kristinehamn	Nej	Det förekommer	Nej
Lidköping	Nej	Nej	Nej
Gullspång			
Trollhättan	Ja	Nej	Nej
Vänersborg	Nej	Nej	I viss mån
Västervik	Nej	Nej	Nej
Kristianstad	Nej	Nej	Nej

c) kommuner vid landsgränsen

Kommun	Görs tillsyner?	Samarbete med Tullen?	Tillsynspersonal?
Haparanda			
Övertorneå	Nej	Ytterst lite	Nej
Pajala	Nej	Nej	Nej
Kiruna			
Gällivare	Nej	Nej	Nej
Jokkmokk			
Arjeplog			
Sorsele	Nej	Nej	Nej
Storuman	Nej	Endast sporadiskt	Nej
Vilhelmina	Nej	Nej	Nej
Strömsund	Nej	Nej	Nej
Krokom			
Åre	Nej	Nej	Nej
Berg	Nej	Nej	Nej
Härjedalen	Nej	Nej	Nej
Älvdalen	Nej	Nej	Nej
Malung-Sälen	Nej	Nej	Nej
Torsby	Nej	Nej	Nej
Arvika	Nej	Nej	Nej
Eda	Nej	Nej	Nej
Årjäng	Nej	Nej	Nej
Dalsed	Nej	Nej	Nej
Tanum	Nej	Nej	Nej

Bilaga 3 : Anonymiserad sammanställning av ärenden som behandlar stoppade gränsöverskridande avfallstransporter, från Naturvårdsverket enligt listan i källförteckning

Datum för beslut	Vem/vad	Stoppad av	Destination	Deklarerat som	Innehåll
100401	Företag	Kommun Helsingborg	Irak		läckande motorer, kofångare, däck
100225	Man född -71	Länsstyrelse (LS) Stockholm	Gambia	använd bil Volkswagen FMZ715, used fridge freezers, used cartiers	FMZ715, tv, bildskärmar, kemisk vätska, kylmöbler
100224	Företag	Miljöskyddsmyndigheten Litauen	Litauen		Blybatterier
100204	Man född -66	LS Västra Götaland	Gambia	heminredning, bil	tv, tidningsbunt, cyklar, möbler, bil med moped, datorer, skrivare, fax
100113	Man född -66	Tullen, Holland	Gambia		25 kylskåp, 18 blybatterier, 15 tv, papper, skrotbilar
100111	Man född -61	Spanska myndigheter	Elfenbenskusten		104 kylskåp
100111	Företag	LS, Västra Götaland	Guinea	begagnade däck, pv-stommar	skrotdäck
100108	Man född -66	LS, Västra Götaland	Gambia	två bilar och begagnade möbler	äldre kylmöbler, blybatterier, däck, avgassystem, spåskivor, papper, madrasser
20091209	Man född -69	LS Västra Götaland	Jordanien	used freezers, compressors, tanks	kylaggregat, kylmöbler, kompressorer, kablar, sladdar, strömbrytare, gasol/svetstuber, skrot
20091207	Man född -62	LS Västra Götaland	Bangladesh	järn- och metallskrot	en 25 tons oljeläckande odemonterad maskin, kablar, sladdar, bokhyllor
20091204	Man född -71	LS Skåne	Gambia	beg. Land rover, 20 frysar, 30 bildäck	beg. kylmöbler, beg. bildäck, motor, Land rover utan nycklar
20091203	Dansk man, ålder okänd	LS Västra Götaland	Elfenbenskusten	beg. frysar	102 kylmöbler
20091127	Man född -66	Holländska tullen	Ghana		opel HGX939, elprodukter, beg kläder, 19 kylskåp
20091123	Företag	LS Västra Götaland	Kina	järn- och metallskrot	fyra containrar motorer & andr bildelar, däck, kablar, sladdar, oljefilter, kretskort, markisväv, isoleringsmaterial
20091105	Företag	Holländska tullen	Kina	plastavfall i fast form	2 containrar, totalt 29 ton oskyddade blöjor
20090922	Man född -75	Kommun Södertälje	Elfenbenskusten		90-tal kylmöbler och urklippta kompressorer
20090915	Man född -61	LS Västra Götaland	Elfenbenskusten	Kompressionskylskåp	101 kylmöbler

20090901	Kvinna född -76	K Stockholm	Guinea	45 beg. kylmöbler & 500 beg. däck	kylmöbler, bildäck och diverse elprodukter
20090508	Man född -75	Tysk polis	Togo		Toyota FNY470
20090420	Man, ålder okänd	Tyska miljöskyddsmyndigheten	Tyskland (?)		Toyota JBT139 + kylmöbel i bilen
20090414	Man född -62	LS Västra Götaland	Uganda	Beg. spisar, datorer, tv, radio, video mm	kylskåp, bilmotor, tv, datorer, tvättmaskiner, spisar, microvågsugnar
20081016	Företag	Engelsk polis			oljehaltigt metallskrot
20080514	Man, ålder okänd	Dansk polis			2150 kg blybatterier
20080514	Man, ålder okänd	Dansk polis			3140 kg blybatterier
20080514	Man, ålder okänd	Dansk polis			2800 kg blybatterier
20080514	Man, ålder okänd	Dansk polis			2530 kg blybatterier
20080514	Man, ålder okänd	Dansk polis			2840 kg blybatterier
20080514	Man, ålder okänd	Dansk polis			2660 kg blybatterier
20080514	Man, ålder okänd	Dansk polis			3003 kg blybatterier
20080514	Man, ålder okänd	Dansk polis			3270 kg blybatterier
20080507	Man född -69	Dansk polis			2660 kg blybatterier
20080507	Man född -72	Dansk polis			3020 kg blybatterier
20080115	Man född -80	Esbjergs kommun	Kongo		elavfall
20070719	Kvinna född -62	Spansk tull & polis	Kongo		elavfall, t ex tv, datorer, kassettbandspelare, spisar, frysar, kylar, kompressorer